

3. Reaccions individuals a la qualitat de l'ús de la llengua

MANUEL CASTELLET
Secció de Ciències i Tecnologia

Joan Fuster, l'any 1982, ara fa quaranta anys, deia:

Estem en perill immediat de perdre l'idioma. Si almenys n'arribem a tenir una consciència plena, ja començarà a haver-hi lloc per a l'esperança. Després encara vindrà molta feina a fer, un gran esforç, lent i complicat, enèrgic.

En les dues dècades posteriors al parlament de Fuster, la comunitat catalanoparlant dels Països Catalans va assolir aquesta «consciència plena» i vingueren moments en què una bona part de la ciutadania, l'acadèmia i els poders públics van fer un «gran esforç, lent i complicat»; potser no prou enèrgic.

La població catalanoparlant es va empoderar i va anar reduint les seves mancances lèxiques o gramaticals. També es va incorporar a aquest corrent un percentatge important d'aquells per als quals el català no era la llengua materna. L'inici de publicacions periòdiques en català i d'emissores de ràdio locals o comarcals anava creant el cultiu necessari. Les poques enquestes que es van fer en la darrera dècada del segle xx acreditaven aquest creixement.

Després d'anys de sobreviure en la resistència, l'Institut d'Estudis Catalans començava a fer la seva feina, tal com estableixen els seus Estatuts:

Tenir cura de l'estudi de la llengua catalana, establir-ne la normativa i vetllar perquè el procés de normalització d'aquesta llengua sigui coherent arreu del seu àmbit lingüístic.

La *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* de la Secció Filològica, iniciada amb el volum dedicat a la fonètica, l'any 1990 (al qual seguiria el dedicat a la morfologia), el *Diccionari de la llengua catalana*, el 1995, i els inicis per a una gramàtica, que potser va trigar massa a ésser publicada, van marcar el

camí. Però, també, les universitats es van afegir a aquest moviment de catalanització lingüística, amb un increment del nombre de cursos que s'impartien en català, adoptant el català com a llengua de la seva administració o donant impuls a la creació de sèries de llibres de text universitaris en català.

Els poders públics, de manera desigual en els diferents territoris de parla catalana, van tenir cura de la presència del català en el sistema d'ensenyament, amb els processos d'immersió lingüística i, a la societat en general, a través de la ràdio i la televisió públiques. A Catalunya, la Llei de política lingüística de gener de 1998 obria les portes, si s'hagués aplicat amb rigor, a una normalització de l'ús de la llengua pròpia del país.

Per què tant l'ús del català com la qualitat de la llengua usada han retrocedit progressivament en les dues darreres dècades? En aquest mateix treball ja s'estudia aquest fenomen quantitativament i des de l'òptica de la sociolingüística, però qui escriu aquestes línies no és ni filòleg ni lingüista ni sociolingüista, sinó un simple observador de la qualitat de la llengua emprada per aquells que, suposadament, l'haurien de parlar i escriure bé.

Al tombar del segle hi va haver dos fenòmens externs, en el sentit de vint anys de fora, que van entorpir el camí iniciat en les dues darreres dècades del segle xx: d'una banda, un govern a Espanya amb majoria absoluta al Congrés de Diputats i fortament anticatalà; i de l'altra, un elevat volum d'immigració, que en vuit anys va multiplicar per sis la població estrangera a Catalunya, un bon percentatge de la qual, atesos els seus orígens, podia prescindir del català per a viure plenament en el país.

Però també cal esmentar els factors estrictament interns. Les lleis que defensaven l'ús del català no es van aplicar mai de manera completa (p.e., la retolació d'establiments o l'etiquetatge d'aliments, entre moltes altres situacions); la immersió lingüística es va aplicar de manera desigual, més en els centres escolars en què la majoria d'alumnes eren catalanoparlants i molt menys en zones perifèriques de Barcelona, amb un bon percentatge de mestres que no dominaven la llengua i de professors de secundària que, directament, parlaven (i parlen) sistemàticament en castellà. I aquí cal afegir-hi els àmbits en què el català és molt escàs o gairebé inexistent, com el de l'administració estatal, els operadors jurídics, l'atenció mèdica o les grans superfícies comercials.

I encara hi hem de tenir en compte un tercer actor: la influència que sobre la ciutadania exerceixen, cada vegada més, les xarxes socials, les sèries televisives, els videojocs i altres productes audiovisuals o informàtics. En aquests casos, sovint no és el castellà l'idioma dominant, sinó l'anglès, però ambdues llengües estan molt per sobre del català.

Tornem a estar allà on érem l'any 1982 i haurem de recuperar les paraules de Fuster? Les dades ens mostren que a l'escola, amb els amics, al comerç, etc., els

usos exclusius del català perden espai i en guanyen usos combinats amb altres llengües, però, sobretot, en guanya l'ús del castellà. Ser parlant de català, i, sobretot, d'un bon català no és tan fàcil com sembla, especialment a les grans ciutats i les àrees metropolitanes; la incomoditat i el cansament per mantenir la llengua quan el teu interlocutor es nega a usar-la, genera el que s'ha definit com a «estrès lingüístic», un estrès que perjudica tant l'individu com la mateixa llengua.

Ferran Suay, professor de psicobiologia de la Universitat de València, explica:

Quan parles en una llengua minoritzada, el pes de la interacció sempre recau en tu, perquè sempre s'espera que siguis tu qui faci un esforç per resoldre la situació comunicativa.

Però, per què canviem de llengua? No sempre és una situació obligada; sovint és per una mal entesa «bona educació». Per què pensem que mantenir el català és de mala educació i no, en canvi, un respecte a la diversitat lingüística? Quan parlem en català, l'altra persona, a vegades, s'escuda en una suposada ignorància de la llengua i, immediatament, acceptem que no ha de fer cap esforç, quan la realitat és que podem estar tranquils perquè no és una qüestió de manca de capacitat; un monolingüe entén una llengua propera a la seva si li interessa i ho necessita. Cal, doncs, forçar que al nostre interlocutor li interessi entendre i parlar el català i ho necessiti.

Tanmateix, però, la Constitució espanyola imposa el deure de saber castellà a tots els ciutadans espanyols, mentre que el coneixement del català, que és oficial als territoris on és llengua pròpia, és un dret, però no un deure. Aquest fet té conseqüències notòries perquè els catalanoparlants estan sotmesos a una forta pressió per a passar-se al castellà en diverses situacions de la vida quotidiana. L'aplicació sistemàtica de la convergència amb el castellà és un hàbit assumit en tot el territori lingüístic, però aquesta pràctica no és innòcua: l'espai que no ocupa el català, l'acaba ocupant el castellà i això afavoreix un procés de substitució lingüística.

La millora quantitativa de l'ús del català és, a parer meu, més senzilla que la millora qualitativa. Francesc Xavier Vila, secretari de Política lingüística, afirma el següent:

L'ús del català és molt més baix que el seu ús potencial. Si un percentatge apreciable dels que saben el català passessin a adreçar-se d'entrada en català a tots els seus interlocutors, independentment del seu aspecte, el canvi seria immediatament perceptible a tot el país. [...] Que apliquem aquest canvi no té cost econòmic i no té ideologia política, només depèn de no deixar-se arrossegar per rutines i prejudicis. Però un canvi així transformaria radicalment la realitat sociolingüística del país.

Però, i la millora qualitativa? No només el poc ús de la llengua estimula un procés de substitució lingüística, sinó que també ho propicia el mal ús que es fa de la llengua pròpia.

L'*Informe sobre la qualitat lingüística en la publicitat radiofònica*, de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'any 2022, ha detectat que «una de cada quatre falques publicitàries conté algun error, és a dir, algun fenomen que no és genuí o gramatical i que és inacceptable en qualsevol context». Predominen l'omissió de pronoms febles i l'ensordiment d'alguna s sonora. I, potser cal preguntar-se, no tenen assessors lingüístics les agències publicitàries? No en tenen els mitjans radiofònics? O en tenen i no detecten els errors?

Per què un professor universitari, un notari o un directiu d'una empresa, tots ells, suposadament, amb una alta formació, no s'avergonyeixen quan parlen malament el català? És que encara serveix l'excusa de «és que a l'escola només ens ensenyaven castellà?» No, els que vam anar a escola fa més de quaranta anys, hem tingut temps i oportunitats suficients per a ser capaços d'haver superat les nostres deficiències lingüístiques i qui no ho ha fet, no es pot excusar tan fàcilment.

Els més joves, o no tan joves, que van ser escolaritzats en la immersió lingüística, com és que sovint diuen «ninguna cosa» per «cap cosa», «tenim que lluitar» per «hem de lluitar», «adelantar» per «avançar», «algo» per «alguna cosa», «bisa-gra» per «frontissa», «cantitat» per «quantitat», «els demás» per «la resta», «derrotjar» per «malgastar», «lograr» per «aconseguir» i un llarg etcètera de substantius, adjectius, verbs i adverbis, sense oblidar l'omissió dels pronoms febles o les frases fetes castellanitzades? O, com és que una locutora de la televisió pública catalana parla repetidament d'un «muntanyer» (calc directe del mot castellà «montañero») i no d'un «muntanyenc»? Són només exemples, triats gairebé a l'atzar.

En els darrers anys, la presència en la vida quotidiana de les noves tecnologies de la informació i la comunicació ha comportat un fort increment de l'ús de termes, més o menys tècnics, en el llenguatge comú, sobretot en l'ús oral de la llengua. És possible que alguns d'aquests termes esdevinguin manlleus en un termini pròxim, però fariem bé de tenir termes catalans per a expressar aquests conceptes. Un exemple paradigmàtic és l'ús de la paraula «internet», usada a bastament en tot l'àmbit lingüístic, però no aprovada —encara?— per la Comissió de Lexicografia de l'Institut d'Estudis Catalans; fa més de vint anys, quan feia molt poc que s'usava aquest mot i encara l'escriviem amb majúscula, es va estudiar la possible incorporació al DIEC2, rebutjada perquè Internet —amb majúscula— era el nom d'una empresa, però, ara, potser fariem bé d'incloure-la-hi.

El control de la qualitat de la llengua és molt més difícil en l'ús oral que en l'escrit, no només per l'existència, des de fa anys, de productes informàtics de

correcció del lèxic, sinó, sobretot, perquè en l'escriptura hi pot haver una reflexió pausada, que detecti errors en el lèxic, sintàctics o gramaticals, mentre que la parla comporta més espontaneïtat.

Convindria un estudi aprofundit de les causes de tot tipus —legals, socials, escolars, acadèmiques, migratòries...—, que faciliten l'ús de barbarismes o de males construccions lingüístiques, conseqüència del domini de la llengua castellana. I un cop ben conegudes les causes, caldria establir mecanismes eficients per a anar revertint la situació. És evident que les situacions seran ben diferents si considerem la població rural o la urbana i, també, si considerem els nuclis de les ciutats o les seves àrees perifèriques. Alguns exemples:

a) En quin percentatge de guarderies infantils la llengua d'ús habitual és el castellà? O, sobretot a les ciutats, quin percentatge de mainaderes parla castellà? És ben sabut que els primers anys d'un infant són fonamentals per a l'aprenentatge d'una llengua, també del català.

b) En els diferents cicles de l'Educació Primària, quin és el nivell real de domini del català dels mestres? Quin és aquest nivell en les zones de forta immigració?

c) En l'Educació Secundària (ESO, Batxillerat i Formació Professional), quin és el nivell real de domini del català del professorat? Quin és el percentatge de professors que, sistemàticament, només parlen en castellà?

d) La mateixa qüestió en l'Educació Superior, amb l'afegit que a les universitats s'està incrementant el nombre de cursos en anglès, que no hauria de ser cap inconvenient si els alumnes tinguessin ja un bon nivell de català, però, malauradament, no és el cas. I als cicles superiors de la Formació Professional, per què, sovint, els professors es veuen obligats a parlar en castellà atès que els alumnes no els entenen en català?

e) Per què un percentatge important de llicenciats en Medicina a les universitats dels Països Catalans marxen a l'estranger per a desenvolupar la seva activitat professional i estem obligats a incorporar professionals de la medicina, titulats en altres països, que no parlen en català? No té el pacient el dret a ésser atès en català, especialment en moments delicats de la seva vida?

f) La justícia (advocats, procuradors, notaris i jutges) és un cas semblant, però no igual, al de la medicina. En aquesta matèria, la cultura i el llenguatge jurídic són, eminentment, castellans. Amb dades de l'any 2021, a Catalunya només un 3 % de fiscals escrivien en català i només un 8 % de les sentències van ser escrites en català.

I podríem anar afegint altres casos rellevants en la vida dels ciutadans i en el domini del castellà sobre el català.

Un cas especialment interessant és el dels mitjans de comunicació. Sortosament disposem en tot l'àmbit lingüístic, especialment a Catalunya, d'una bona

xarxa de mitjans de comunicació en català: canals de televisió públics i emissores de ràdio públiques i privades, premsa en català (alguns diaris parcialment o totalment traduïts de la versió en castellà) i internet. La influència d'aquests mitjans sobre la llengua és, possiblement, ara mateix, superior a la de la literatura publicada (poesia, novel·la, contes, dramaturgia, biografies, assaig, etc.) i, consegüentment, la seva responsabilitat sobre l'ús de la llengua i la seva qualitat s'ha de considerar com a molt alt.

La publicació en català de diaris pensats i editats en castellà, que es va iniciar ara fa poc més de vint anys (el 1997, *El Periódico de Catalunya* i *Segre*, el 2011 *La Vanguardia*, el 2016 *Levante - El Mercantil Valenciano*), havia de representar un impuls en l'ús del català, i no hi ha cap dubte que, en part, ho ha aconseguit, però, probablement, a causa de la manca de correctors dels textos o d'assessors lingüístics, sovint trobem que les traduccions al català de textos escrits originàriament en castellà contenen un excés de deficiències. No volem dir que no hagin valgut la pena aquests esforços editorials, però sí que convindria o bé un programa informàtic de traducció que ajusti millor els resultats, un millor equip de correctors, o, encara millor, bons redactors en català.

Per què fem tant èmfasi en els mitjans de comunicació? Perquè els temps han canviat i no som ja a l'època de Pompeu Fabra o de Carles Riba, quan el model de llengua era el literari, el dels escriptors. Ara, per bé o per mal, el model de llengua ve més marcat pels llibres d'estil dels mitjans de comunicació o per la praxi mateixa dels professionals de la comunicació, motius pels quals val la pena que el seu llenguatge sigui ben acurat.

Per aconseguir que la llengua catalana sigui usada més habitualment pels ciutadans dels territoris en què el català és la llengua pròpia i que la qualitat de la llengua millori cal la complicitat de tots els sectors de la societat: polític, social, acadèmic, professional, sindical, pimes, grans empreses, esport, lleure, ciutadania, etc. Un bon camí per a assolir aquests objectius serà signar, aviat, un Pacte Nacional per la Llengua. No esperem que un nou Joan Fuster ens hagi de dir que «estem en perill immediat de perdre l'idioma».

I algú ens preguntarà què hi pot fer l'Acadèmia, l'Institut d'Estudis Catalans? Sens dubte, treballar per a actualitzar constantment l'àmplia varietat de recursos lingüístics, que ja ofereix, seguint les paraules de Sture Allén, membre de la Reial Acadèmia Sueca, en la conferència que va pronunciar a l'IEC amb motiu del 90è aniversari, quan deia que la funció principal de les acadèmies en el segle XXI havia de ser el restabliment del bon gust en l'activitat humana, un bon gust que inclou, segons ell, «el domini de la llengua pròpia, i atès que per a cadascun de nosaltres solament hi ha una llengua que realment dominem, tota llengua és un do de gràcia». També el català.